

ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ¹

Έχουν περάσει σχεδόν δύο δεκαετίες από την έκδοση του βιβλίου *Οι αξίες και η αξία της Αριστεράς* και ο κόσμος στον οποίο ζούμε σήμερα είναι τόσο διαφορετικός που θα μπορούσε δικαιολογημένα να αμφισβητηθεί η ανάγκη μιας νέας έκδοσης. Εξάλλου, το βιβλίο ήταν μια κριτική του εκσυγχρονισμού σε μια εποχή όπου η νεοφιλελεύθερη συναίνεση φαινόταν σχεδόν άπρωτη. Στη σημερινή συγκυρία αυτή η συναίνεση είναι σε αποδρομή. Παρ' όλα αυτά το ερώτημα παραμένει: πώς μπορεί η Αριστερά να μετατρέψει τις αξίες της σε πολιτική πράξη;

Έχει μάλλον λησμονηθεί η αισιοδοξία των κυρίαρχων σχηματισμών μετά την πτώση του σοβιετικού μπλοκ και την αποφασιστική αλλαγή προσανατολισμού στις εφαρμοζόμενες πολιτικές στην Κίνα. Ήταν, υποτίθεται, η αυγή μιας νέας εποχής με τη «μεγάλη μετριοπάθεια» στα οικονομικά και την αποφασιστική νίκη του φιλελευθερισμού στην πολιτική. Η Ελλάδα ήταν στο ίδιο κλίμα αφού θα μπορούσε κανείς να χαρακτηρίσει το 2004 ως *annus mirabilis* – η χώρα είχε γίνει πρόσφατα μέλος της ευρωζώνης με καλό ρυθμό ανάπτυξης, ολοκλήρωσε τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων και πέτυχε νίκες τόσο στο διαγωνισμό τραγουδιού της Eurovision όσο και στους τελικούς του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου στην Πορτογαλία! Η νέα συναίνεση χτίστηκε πάνω σε μια σημαντική άμβλυση της σύγκρουσης μεταξύ κεντροαριστεράς και κεντροδεξιάς, που ήταν περισσότερο εμφανής στον τομέα της οικονομικής πολιτικής: ο Jospin στη Γαλλία, ο Σημίτης στην Ελλάδα και ο Schröder στη Γερμανία ήταν οι πρωταθλητές του κύματος ιδιωτικοποιήσεων, η Ε.Ε. ήταν

---

1. Η ενότητα «Αξίες και ιδεολογία» είναι νέα δουλειά που έχει στόχο να πείσει τον αναγνώστη για την επικαιρότητα του όλου εγχειρήματος. Ευχαριστώ τους Κωστή Καρπόζηλο, Λουδοβίκο Κωτσονόπουλο, Αριστείδη Μπαλά, Μιχάλη Νικολακάκη και Γιώργο Σταθάκη για τα πολύτιμα σχόλιά τους στην ενότητα αυτή.

η κινητήρια δύναμη στην απορρύθμιση των αγορών εργασίας και στην καθιέρωση παράλογα αυστηρών δημοσιονομικών κανόνων, ενώ στη Βρετανία οι δεσμοί των Νέων Εργατικών με τον χρηματοπιστωτικό κλάδο ήταν απαράμιλλοι. Το αναπτυξιακό κράτος, η βιομηχανική πολιτική και η αναδιανεμητική φορολογική και κοινωνική πολιτική ήταν αναμφισβήτητα εκτός μόδας.

Σίγουρα, τίποτα από αυτά δεν συνέβη χωρίς αντίσταση. Το κίνημα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης είχε κάνει αισθητή την παρουσία του, εγείροντας σημαντικά ζητήματα που περιλάμβαναν από τη σημασία των κοινών και των δημόσιων αγαθών μέχρι ζητήματα οργάνωσης των κοινωνικών κινήματων και των πολιτικών κομμάτων. Ταυτόχρονα, στο επίπεδο της διανόησης, υπήρχαν τα πρώτα σημάδια μιας στροφής προς την αμφισβήτηση των πλεονεκτημάτων της αχαλίνωτης παγκοσμιοποίησης και του βαθμού στον οποίο αυτή ήταν συμβατή με τη δημοκρατία. Διότι τα οικονομικά και κοινωνικά ρήγματα της νέας τάξης δεν περνούσαν απαρατήρητα, ιδιαίτερα όσον αφορά τις αυξανόμενες ανισότητες και την επισφαλή απασχόληση. Το βιβλίο ήταν μια συμβολή σε αυτή την αντίσταση.

Το επιχείρημα του *Οι αξίες και η αξία της Αριστεράς* μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: **Πρώτον**, ο εκσυγχρονισμός, ως συντομογραφία της νέας συναίνεσης, διαφημίστηκε ως μια μη ιδεολογική πρακτική συνταγή βελτίωσης, μια συνταγή υιοθέτησης βέλτιστων πρακτικών από πιο επιτυχημένες οικονομίες. **Δεύτερον**, στην πραγματικότητα αποτελούσε ένα έντονα ιδεολογικό όραμα μιας κοινωνίας που προωθούσε, ρητά ή σιωπηρά, συγκεκριμένες αξίες όπως το προσωπικό συμφέρον, την τεχνοκρατία, τον ανταγωνισμό και την ισότητα ευκαιριών, οι οποίες θα οδηγούσαν σε ξεκάθαρους νικητές και ηττημένους. **Τρίτον**, με αυτό τον τρόπο ο εκσυγχρονισμός περιθωριοποίησε άλλες αξίες όπως η ισότητα των ικανοτήτων, οι δημοκρατικές συλλογικές αποφάσεις, η συνεργασία και ούτω καθεξής, οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε πολύ διαφορετικά και ανώτερα οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα. **Τέταρτον**, η Αριστερά είχε υποτιμήσει τη σημασία των αξιών περιορίζοντας την ικανότητά της να εμπλέκεται σε ιδεολογικές συγκρούσεις. **Τέλος**, η Αριστερά

έπρεπε να εργαστεί για να μετατρέψει τις αξίες της σε πρακτικές πολιτικές που θα μπορούσαν να αμφισβητήσουν την άποψη ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση. Πόσο έχουν αντέξει αυτά τα επιχειρήματα στη δοκιμασία του χρόνου;

Η παρούσα συγκυρία

Σε ένα βαθμό τα επιχειρήματα φαίνεται να έχουν δικαιωθεί. Αντί της «μεγάλης μετριοπάθειας», τέσσερα χρόνια μετά την έκδοση του βιβλίου ο καπιταλισμός αντιμετώπισε τη μεγαλύτερη οικονομική κρίση από τη δεκαετία του '70. Ακολούθησε το φαινόμενο των πολυκρίσεων: η πανδημία, οι ενεργειακές κρίσεις, τα ακραία φαινόμενα που προέκυψαν από την κλιματική αλλαγή που ήταν δύσκολο να αγνοηθούν ακόμη και από τους πιο δύσπιστους παρατηρητές, και το ξέσπασμα πολέμων στην Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή. Αυτά δημιούργησαν και δημιουργούν τεράστιες προκλήσεις για την υπάρχουσα οικονομική ορθοδοξία. Εξυπηρετούσαν όντως την πραγματική οικονομία οι απορροθμισμένες χρηματοπιστωτικές αγορές; Μπορούμε να βασιστούμε σε αποδυναμωμένα δημόσια συστήματα υγείας για να αντιμετωπίσουμε μελλοντικές πανδημίες; Είναι οι λύσεις της αγοράς ικανές να μας οδηγήσουν σε μια δίκαιη πράσινη μετάβαση; Ήταν η παρουσία κυριολεκτικά χιλιάδων λοιμιστών, συμπεφρόντων του κλάδου ορυκτών καυσίμων, στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή COP28 στο Ντουμπάι το 2023 πραγματικά ευνοϊκή για την αντιμετώπιση της πρόκλησης της κλιματικής κρίσης; Επιπλέον, διαστρεβλώνει η παρουσία τους την αντίληψή μας για την ίδια τη φύση της δημοκρατίας και την ανάγκη ύπαρξης ενός χώρου δημόσιου διαλόγου, όπου η συζήτηση των κεντρικών ζητημάτων της εποχής μας μπορεί να επιδιωχθεί χωρίς τις στρεβλώσεις που προωθούν ισχυρά οικονομικά συμφέροντα; Πραγματικά δεν έχουν σχέση οι δυστοπικές ανισότητες στα επίπεδα εισοδήματος και πλούτου, μεταξύ και εντός των εθνικών κρατών με τις οικονομικές ιδέες, αξίες και πολιτικές που ακολουθούνται τα τελευταία σαράντα χρόνια;

Εν μέρει επειδή αυτά τα θεμελιώδη ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα, ή υπόκεινται σε πολύ διαφορετικές απαντήσεις, έχουμε, αντί για συναίνεση, διχασμένες κοινωνίες. Η οριακή νίκη του Biden το 2020 και το αβέβαιο αποτέλεσμα στις προεδρικές εκλογές του 2024, η ακόμη πιο οριακή νίκη του Lula στη Βραζιλία το 2023 και το σίριαλ του Brexit στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι μόνο μερικά παραδείγματα της ανόδου της συγκρουσιακής πολιτικής. Οι διαφορές όσον αφορά τις οικονομικές πολιτικές είναι συχνά δευτερεύουσες σε σχέση με τις πολιτισμικές συγκρούσεις και την επιστροφή μιας εθνικιστικής, ρατσιστικής και σεξιστικής ατζέντας. Η alt-right στις ΗΠΑ εκμεταλλεύτηκε τη νεοφιλελεύθερη συναίνεση και την προθυμία του Δημοκρατικού κόμματος να μη διαφοροποιείται από τη Δεξιά στο πεδίο της οικονομικής πολιτικής. Επιπλέον, με την οικονομική πολιτική εκτός αντιπαράθεσης, ήταν ελεύθερη να ζυμώσει την κοινωνική βάση του Δημοκρατικού κόμματος σε μια πολιτισμική ατζέντα.²

Η άκρα Δεξιά έχει τώρα σημαντική παρουσία στην Ευρώπη και με πολλούς τρόπους έχει την ικανότητα να καθορίζει την ατζέντα σε σημαντικούς τομείς. Τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, για παράδειγμα στην Ολλανδία και τη Δανία, που προσπάθησαν να συνδυάσουν μια πιο προοδευτική κοινωνική πολιτική με την υιοθέτηση στοιχείων της ατζέντας της άκρας Δεξιάς για τη μετανάστευση, απέτυχαν να αποτρέψουν τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της πολιτικής προς τα δεξιά. Ούτε φαίνεται, τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, ότι θα αποτελέσει πλήγμα στην άνοδο του Εθνικού Συναγερμού της Le Pen η υιοθέτηση από τον Macron μιας δεξιάς ατζέντας για τη μετανάστευση και την εγκληματικότητα. Ταυτόχρονα η διάσπαση του Die Linke με την αποχώρηση της Sahra Wagenknecht είναι άλλο ένα παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η Δεξιά καθορίζει την ατζέντα. Το αισιόδοξο πνεύμα του εκσυγχρονισμού έχει δώσει τη θέση του σε μια πολύ πιο σκοτεινή μορφή της πολιτικής.

---

2. Βλέπε Tomas Frank, *What's the matter with Kansas?*, Metropolitan Books, 2004.

Τι γίνεται με τη συναίνεση στον τομέα της οικονομίας και της οικονομικής πολιτικής; Οι οικονομικές επιδόσεις, που δεν ήταν θεαματικές και πριν από την κρίση του 2009, ήταν ακόμη λιγότερο εντυπωσιακές κατά την επόμενη περίοδο. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στις δυτικές οικονομίες, όπου από το 2009 σημειώθηκαν χαμηλά επίπεδα δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ, ασθενής οικονομική ανάπτυξη και αύξηση της παραγωγικότητας και, φυσικά, συνέχιση υψηλών επιπέδων ανισοτήτων. Δύο συσχετισμοί, ιδιαίτερα σημαντικοί για το ιδεολογικό αφήγημα, και ως εκ τούτου τη νομιμοποίηση, όχι μόνο του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού, αλλά ίσως οποιουδήποτε καπιταλισμού, έχουν αποδυναμωθεί σοβαρά. Ο **πρώτος** είναι ότι όχι μόνο οι πραγματικοί μισθοί δεν αυξάνονται, αλλά συχνά οι όποιες αυξήσεις υπολείπονται ακόμη και των χαμηλών επιπέδων αύξησης της παραγωγικότητας, οδηγώντας έτσι σε μείωση του μεριδίου της εργασίας στο εθνικό εισόδημα. Ο **δεύτερος** είναι ότι, ενώ τα κέρδη έχουν ανακάμψει σε κάποιο βαθμό, δεν μετατρέπονται σε αντίστοιχη αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων. Η ιδεολογία του «ό,τι είναι καλό για την General Motors, είναι καλό για όλους», με άλλα λόγια η νομιμοποίηση των κερδών που έγινε σχεδόν πλήρως αποδεκτή από τους εκσυγχρονιστές του «Τρίτου Δρόμου», αποδυναμώνεται σοβαρά.

Στο επίπεδο της οικονομικής πολιτικής, η εικόνα είναι πιο συγκεχυμένη. Μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση, οι εκκλήσεις για λήψη ριζικών μέτρων στο χρηματοπιστωτικό σύστημα εγκαταλείφθηκαν γρήγορα και τα ίχνη τους εμφανίζονται μόνο σε μια περιορισμένη αυστηροποίηση του ρυθμιστικού πλαισίου. Μετά την κρίση χρέους στην Ευρώπη, η Ε.Ε. εφάρμοσε άγρια λιτότητα, με την Ελλάδα να είναι φυσικά το κύριο θύμα. Από την άλλη, η αντίδραση ήταν πολύ διαφορετική μετά την πανδημική κρίση, με την αναστολή του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης και τη θέσπιση του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας – το δόγμα «εφαρμογή, εφαρμογή, εφαρμογή» των νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων του Schäuble αναμείχθηκε με ένα ευρύτερο μενού πολιτικών, μια τάση που ήταν επίσης εμφανής ως απάντηση στην επακόλουθη ενεργειακή κρίση.